

русский язык [5, л. 272]. В целом это решение было выполнено и к следующему (1927/28 учебному году) белорусизация начальных школ Витебского округа была завершена.

1. Полюмя. – 1923. – № 2. – С. 68.
2. Савецкае будаўніцтва. – 1927. – № 10. – С. 69.
3. УГАВО Витебской области, фонд 10051-п. Оп. 1. Д. 552.
4. УГАВО Витебской области, фонд 10051-п. Оп. 1. Д. 2.
5. УГВОА Витебской области, фонд 10051-п. Оп. 1. Д. 454.

Дзядзінкін А.Л.

**НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ПАЛІТЫКА САВЕЦКАЙ УЛАДЫ
Ў ГАЛІНЕ АДУКАЦЫІ Ў 1917–1939 ГГ.
(НА ПРЫКЛАДЗЕ ВІЦЕБШЧЫНЫ)**

Важным накірункам дзейнасці савецкіх органаў улады на Віцебшчыне была работа па павышэнню адукацыйнага ўзроўня ўсіх этнічных супольнасцей у галіне адукацыі. Вызначаная работа праводзілася на родных мовах мясцовага насельніцтва. У процівагу русіфікатарскай палітыцы, якая здзяйснялася ў дакастрычніцкі перыяд, савецкае кіраўніцтва пачало фарміраваць культуру нацыянальную па форме. Толькі так, на яго думку, можна было дасягнуць фактычнага раўнапраўя ўсіх народаў былой імперыі, знішчыць культурную адсталасць нацыянальных ускраін. Адначасова большавікамі стваралася культура сацыялістычная (пралетарская) па зместу. У гэтым праяўлялася дыялектыка нацыянальнай палітыкі савецкай улады ў духоўным жыцці грамадства. Урэшце ствараліся перадумовы для кансалідацыі насельніцтва былой імперыі на добраахвотнай аснове ў рамках адзінай супольнасці.

Нацыянальная палітыка савецкай улады была накіравана на вырашэнне практычных задач дзяржавы. Справа ў тым, што без адукаваных і выхаваных у духе камуністычнай ідэалогіі спецыялістаў з ліку прадстаўнікоў нацыянальных меншасцей нельга было разлічваць на стварэнне новай, класава арыентаванай эліты – партыйных і савецкіх работнікаў, інтэлігенцыі.

Першаступеннай для большавікоў у сферы рэфармавання сістэмы народнай асветы была работа па стварэнню сеткі нацыянальных дашкольных устаноў, працоўных і прафесійна-тэхнічных школ, сярэднеспецыяльных і вышэйшых навучальных устаноў, перад якімі, акрамя адукацыйнай, ставілася і важная палітычная задача – выхаваць падрастаючае пакаленне ў духе савецкай ідэалогіі.

У першыя гады савецкай улады рэформа адукацыі ахапіла толькі Віцебскую, Магілёўскую і ўсходнія паветы Мінскай губерній, якія не былі акупаваны нямецкімі войскамі. Рэарганізацыя адбывалася ў

адпаведнасці з пастановамі і дэкрэтамі савецкіх органаў улады аб асвеце і савецкай школе. Так, ужо 23 студзеня 1918 г. урад РСФСР прыняў дэкрэт “Аб аддзяленні царквы ад дзяржавы і школы ад царквы”. У выніку забаранялася выкладанне рэлігійных дысцыплін “во всех государственных и общественных, а так же частных учебных заведениях, где изучаются общеобразовательные предметы” [1, с. 13]. 18 лютага 1918 г. Народны камісарыят асветы прыняў пастанову “Аб савецкай школе” [2, с. 320], а 31 кастрычніка 1918 г. пастанову “Аб школах нацыянальных меншасцяў” [2, с. 835]. Народам Савецкай Расіі гарантавалася права навучання на роднай мове.

Такім чынам, у лістападзе 1917 – 1918 г.г. савецкія органы ўлады дэкларавалі правы народаў Расіі ў галіне асветы, аднак у складаных умовах грамадзянскай вайны і замежнай інтэрвенцыі не здолелі пачаць рэалізацыю праграмы на практыцы.

З пачатку 1919 г. пачаўся новы этап рэалізацыі нацыянальнай палітыкі савецкай улады ў галіне адукацыі. Трэба адзначыць, што ў гэты час беларускія землі ўваходзілі ў склад розных дзяржаўных утварэнняў: БССР (з 27 лютага 1919 г. – ЛітБелССР) і РСФСР (Віцебская, Гомельская і Смаленская губерні). У сувязі з польскай інтэрвенцыяй палітыка савецкай улады ў сферы практычнай рэалізацыі прыняў нацыянальнай палітыкі на тэрыторыі БССР (ЛітБелССР) да ліпеня 1920 г. зноў жа не была эфектыўнай і насіла толькі дэкларатыўны характар. У адпаведнасці з Канстытуцыяй БССР (3.02.1919 г.) абвешчлася раўнапраўнасць працоўных усіх нацыянальнасцей, а пастановай урада Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Літвы і Беларусі “Аб нацыянальных правах насельніцтва” (21.03.1919 г.) на тэрыторыі краіны агульнадзяржаўнымі прызнаваліся пяць моў: літоўская, беларуская, руская, польская і яўрэйская. На кожнай з іх дазвалялася выкладаць у школе. Фактычна толькі пасля канчатковага вызвалення тэрыторыі Беларусі ад польскіх войск, абвешчэннем у другі раз БССР дэкрэты савецкай улады пачалі праводзіцца ў жыццё больш эфектыўна.

17 снежня 1920 г. II Усебеларускі з’езд Саветаў па дакладу аб народнай асвеце прыняў рэзалюцыю, дзе адзначалася, што палітыка савецкага ўрада заключаецца ў тым, каб зрабіць усе народы рэспублікі сапраўды раўнапраўнымі. Прапаноўвалася ствараць школы на роднай мове для ўсіх этнічных супольнасцей Беларусі.

У першую чаргу актывізоўвалася “беларуская” работа. Беларускім аддзелам Наркамсветы БССР з 1921 г. на базе БДУ былі арганізаваны дзесяцімесячныя курсы па падрыхтоўцы настаўнікаў для беларускіх школ, пачалося выданне падручнікаў. У выніку такой мэтанакіраванай працы ў 1921 – 1922 навучальным годзе беларускамоўнымі сталі каля 20 % пачатковых і 5 % школ-сямігодак. У 1922—1923 годзе іх удзельная вага вырасла адпаведна да 60 і 10 %. Усяго ў

БССР на гэты час працавала 4157 працоўных школ першай і другой ступеняў [3, с. 24].

У пачатку 1920-х гадоў рабіліся першыя крокі па беларусізацыі тэхнікумаў і ВНУ. Беларуская мова, літаратура, айчынная гісторыя і геаграфія з 1921 г. уводзіліся ў вучэбныя планы гэтых устаноў у якасці абавязковых дысцыплін [3, с. 25]. Да канца 1922 г. былі поўнаасцю “беларусізаваны” БДУ, Мінскі, Барысаўскі і Бабруйскі педагагічныя тэхнікумы. Значна цяжэй абстаяла справа з пераводам на беларускую мову сельскагаспадарчых, індустрыяльна-тэхнічных, медыцынскіх, музычных і мастацкіх сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў. Гэта тлумачылася адсутнасцю дастатковай колькасці беларускамоўных падручнікаў для гэтага тыпу навучальных устаноў, а таксама кадравай праблемай. У пераважнай большасці гэтых устаноў працавалі выкладчыкі яўрэі і рускія па нацыянальнасці, якія зусім не валодалі беларускай мовай.

У 1921 г. змаглі арганізаваць сваю работу яўрэйскі і польскі аддзелы Народнага камісарыята асветы БССР. На Беларусі пачала фарміравацца і пастаянна пашыралася сетка яўрэйскіх і польскіх школ, працавалі нацыянальныя дзіцячыя сады, летнія пляцоўкі, прафесійна-тэхнічныя ўстановы. Для падрыхтоўкі настаўнікаў ў Мінску былі арганізаваны педагагічныя курсы, былі адкрыты Яўрэйскі (1921 г.) і Польскі (1922 г.) педагагічныя тэхнікумы. Пашырэнне сеткі нацыянальных устаноў адукацыі адбывалася нават у складаных сацыяльна-эканамічных умовах 1922 – 1923 гадоў. Спецыяльным цыркулярам Наркамасветы БССР (сакавік 1922 г.) абвешчлася, што “при сокращении школ школы нацменьшинств не сокращаются” [4, с. 18]. Гэта было абумоўлена тым, што нацыянальныя ўстановы адукацыі ахоплівалі да 1922 г. толькі каля 50 % дзяцей школьнага ўзросту.

Акрамя беларускіх, польскіх і яўрэйскіх школ у 1923 – 1924 навучальным годзе на тэрыторыі БССР дзейнічала 13 латышскіх школ. Настаўнікаў для гэтага тыпу ўстаноў рыхтавалі Ленінградскі латышскі педтэхнікум і Камуністычны ўніверсітэт народаў Захаду.

На тэрыторыі “беларускіх” губерній РСФСР станаўленне сістэмы нацыянальных устаноў адукацыі пачалося ўжо з пачатку 1919 г., фактычна на два гады раней, чым на тэрыторыі БССР.

У адпаведнасці з інструкцыямі Наркамнаца і Наркамасветы РСФСР у лютым 1919 г. пры ўсіх аддзелах народнай адукацыі пачалі стварацца спецыяльныя пададдзелы, якія вырашалі пытанне аб адкрыцці нацыянальных школ, клапаціліся аб іх матэрыяльна-тэхнічным забеспячэнні. Так, яшчэ ў кастрычніку 1919 г. пры Віцебскім губана была створана польская секцыя, а ў жніўні 1921 г. – яўрэйская і латышская [5]. У верасні 1921 г. таксама пачалася работа па арганізацыі беларускай секцыі. Некалькі разоў дадзенае пытанне

абмяркоўвалася на паседжаннях калегіі Віцебскага губана, але безвынікова. У пастановах фіксавалася, што “вопрос об организации белсекции несвоевременный, для проведения белорусской работы нет ни средств, ни школьных работников” [6, с. 50]. У выніку на тэрыторыі Віцебшчыны ў 1919 – 1924 г.г. не было ніводнай школы, якая б працавала на роднай мове беларускага насельніцтва. Наўрад ці гэта было абумоўлена толькі дэфіцытам сродкаў у бюджэце губана. Хутчэй за ўсё савецкія органы ўлады ў дадзеным пытанні падпарадкоўваліся рашэнням III-й Віцебскай губернскай партканферэнцыі, якая праходзіла 20 студзеня 1919 года. У рэзалюцыі гэтай канферэнцыі адзначалася: “Население губернии совершенно обрусело и здесь нет вообще белорусской культуры” [7]. Як бачна, на тэрыторыі Віцебшчыны ў адрозненні ад БССР – увогуле не рэалізоўвалася праграма па забеспячэнню ўстановамі адукацыі на роднай мове прадстаўнікоў карэннай нацыянальнасці.

У той жа час, як і на тэрыторыі БССР, у “беларускіх” губернях РСФСР праводзіўся комплекс мерапрыемстваў у галіне народнай асветы ў адносінах да нацыянальных меншасцей. Па-першае, стваралася і пастаянна расла сетка навучальных устаноў для прадстаўнікоў нетытульных этнічных супольнасцей – латышоў, палякаў, яўрэяў, літоўцаў. Па-другое, наладжвалася работа педагагічных курсаў, адкрываліся сярэднеспецыяльныя прафесійныя ўстановы для падрыхтоўкі савецкіх настаўнікаў у нацыянальныя школы. Так, у Віцебску ў 1921 г. быў адкрыты Яўрэйскі педтэхнікум.

У развіцці нацыянальнай школы і адукацыі на Беларусі ў другой палове 1920-х – сярэдзіне 1930-х гадоў вызначальную ролю адыграла пастанова II сесіі ЦВК БССР “Аб практычных мерапрыемствах па правядзенні нацыянальнай палітыкі”. У другім раздзеле гэтай пастановы гаварылася аб тым, што “навучанне і выкладанне ва ўсіх установах сацыяльнага выхавання і прафтэхнічнай адукацыі павінна весціся на роднай мове абслугоўваемага насельніцтва... мова беларуская і руская – першая як мова большасці насельніцтва БССР, другая як мова, якая мае агульнасаюзнае значэнне, з’яўляюцца абавязковымі прадметамі выкладання ва ўсіх вучэбных установах БССР” [8, с. 4].

З улікам прынятых пастаноў савецкага ўрада на тэрыторыі БССР працягвалася практычнае ажыццяўленне нацыянальнай праграмы бальшавікоў у галіне асветы. Першаступеннай у гэты час стала задача беларусізацыі ўстаноў адукацыі. Трэба адзначыць, што яшчэ ў 1923/1924 навучальным годзе ўсе сельскія пачатковыя школы БССР былі пераведзены на беларускую мову. З 1925/1926 вучэбнага года на беларускую мову пачалі пераходзіць старшыя класы. Безумоўна, гэты працэс напачатку выклікаў пэўныя цяжкасці: не хапала беларускіх падручнікаў, кваліфікаваных педагогаў, якія б маглі весці заняткі на

беларускай мове. У сувязі з гэтым з 1925 г. значна пашыралася сетка курсаў беларусазнаўства ў рэспубліцы, у тым ліку і на Віцебшчыне. Такая мэтанакіраваная работа органаў народнай асветы прывяла да таго, што на 1927 год 85,3 % школ, 49,3 % дзіцячых садоў, 71,5% педтэхнікумаў БССР былі беларускімі [9, с. 44-46].

У вызначаны перыяд праводзілася далейшая работа па пераводу школ нацыянальных меншасцей на іх родныя мовы. Паводле архіўных звестак на 1926 г. толькі ў Віцебскай акрузе дзейнічалі 15 польскіх школ з выкладаннем на польскай мове і 1 польска-беларуская школа [10]. Усе яны ўтрымліваліся за дзяржаўны кошт. Колькасць навучэнцаў у іх складала 1025 чалавек, выкладчыкаў – 35 чалавек. Гэтыя школы ахоплівалі 88% усіх дзяцей польскай нацыянальнасці па акрузе. Як бачна, гэты працэнт быў даволі высокім. Аднак сама забяспечанасць школ падручнікамі і іншымі метадычнымі матэрыяламі была даволі нізкай і задавальняла толькі 30% ад запатрабаванага. Прыкладна такая ж сітуацыя назіралася з яўрэйскімі, латышскімі і літоўскімі школамі Віцебшчыны. На шляху станаўлення нацыянальных школ былі і іншыя праблемы: недахоп педагагічных кадраў, адсутнасць цеснай сувязі паміж гэтымі ўстановамі адукацыі, “значная недагрузка школ вучнямі” ў сувязі з “раскіданасцю” нетытульнага насельніцтва. Тым не менш савецкімі органамі ўлады рабілася ўсё магчымае, каб праз выкарыстанне нацыянальных моў узняць узровень пісьменнасці сярод нацыянальных меншасцей Беларусі: складаліся перспектыўныя планы ўсеагульнага навучання для кожнай нацыянальнасці, адчыняліся новыя школы па меры запатрабавання мясцовага насельніцтва. З мэтай падрыхтоўкі кваліфікаваных педагагічных і тэхнічных кадраў у БССР, у тым ліку і на Віцебшчыне, працягвалі сваю працу яўрэйскія (у Віцебску, Гомелі і Мінску) і польскія (у Мінску) педтэхнікумы.

Тэндэнцыя пашырэння сеткі школ і дашкольных устаноў для насельніцтва Віцебшчыны захоўвалася да сярэдзіны 1930-х гадоў, пакуль не стаў адбывацца працэс пераводу школ нетытульных этнічных супольнасцей у школы агульнага тыпу, дзе мовамі выкладання ў большасці выпадкаў была руская ці беларуская. Гэты працэс на Беларусі пачаўся яшчэ ў верасні 1934 г., калі Бюро ЦК КП(б)Б і СНК БССР прынялі сумесную пастанову “Аб выніках перагляду становішча польскіх школ”. Адпаведна вызначанай пастанове пачалося рэзкае скарачэнне колькасці польскіх нацыянальных школ. Са 136 школ, якія працавалі ў 1933/1934 вучэбным годзе, у наступным годзе засталася толькі 15 школ. Канчаткова пытанне аб нацыянальных школах было вырашана на паседжанні Аргбюро ЦК УКП(б) ад 1 снежня 1937 г., калі было прызнана шкодным “существование особых национальных школ на территории соответствующих республик” і прапанавана “реорганизовать указанные школы в советские школы обычного типа”. Народ-

ным камісарыятам асветы нацыянальных рэспублік было загадана “представить в ЦК ВКП(б) предложения о ликвидации национальных школ, педтехникумов, домов просвещения и других культурно-просветительных учреждений”. У выніку прыняцця такіх рашэнняў партыі і ўрада, у БССР, у тым ліку і на Віцебшыне ў 1938/1939 навучальным годзе ўжо не было ніводнай школы для нацыянальных меншасцей. Дзеці сталі атрымоўваць адукацыю ва ўстановах агульнага тыпу, дзе навучанне вялося на рускай ці беларускай мовах.

1. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – М.: Изд-во СНК РСФСР, 1918. – № 80. – 424 с.
2. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – М.: Изд-во СНК РСФСР, 1919. – № 67. – 462 с.
3. Андрэева, Е.Г. Гісторыя народнай асветы Беларусі / Е.Г. Андрэева – Мн.: Народная асвета, 2001. – 326 с.
4. Жылінскі, Г. Ажыццяўленне палітыкі беларусізацыі ў 1920-я гады / Г.Жылінскі // Адукацыя і выхаванне. – 1996. – № 8. – С. 16-20.
5. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВВ). Ф. 10050. Воп. 1. Спр. 355. Арк. 60.
6. Зелянкова, А. Палітыка савецкай улады ў галіне адукацыі на беларускіх тэрыторыях у складзе РСФСР (1919-1926) / А. Зелянкова // Весці НАН Беларусі. – Сер. гуманітарных навук – 2001. – № 2. – С. 47 – 53.
7. ДАВВ. Ф. 10050. Воп. 1. Спр. 24. Арк. 2.
8. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства БССР. – Мн.: Изд-во СНК БССР, 1927. – 380 с.
9. Практическое разрешение национального вопроса в БССР. Часть 2. Работа среди национальных меньшинств. – Мн.: Беларускае дзяржвыдавецтва, 1928. – 156 с.
10. ДАВВ. Ф. 170. Воп. 1. Спр. 54. Арк. 30.

Сухоцкая С.Ю.

ОБРАЗОВАНИЕ НА ВИТЕБЩИНЕ В 1920-Х ГОДАХ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Одним из направлений национальной политики советской власти в области образования в начале 1920-х годов было создание национальных школ, где школьники могли обучаться на родном языке. Общее реформирование школьного образования началось в 1917 году. В основу построения новой школы были положены следующие документы: Положение «О единой трудовой школе РСФСР» и Декларация «Основные принципы единой трудовой школы», утвержденные ВЦИК РСФСР от 16 октября 1918 года. Согласно данным документам новая школа была построена на таких принципах, как светскость на всех ступенях обучения, национальная школа с обучением на родном языке, равноправие в отношении образования мужчин и женщин, демокра-